

Wkład biskupów wrocławskich w rozwój statutów kapituły wrocławskiej do roku 1468

Utworzenie w roku 1000 arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, a wraz z nim trzech sufraganii: w Kołobrzegu, Krakowie i we Wrocławiu, było faktem o niezmiernej wadze kościelnej i państwowej. Niewątpliwie formalnymi twórcami nowej metropolii byli: papież Sylwester II i cesarz Otto III, ale wszelkie zabiegi i starania o nią czynił Bolesław Chrobry. Dla niego to wydarzenie stanowiło olbrzymie osiągnięcie o niezwykle doniosłym znaczeniu politycznym¹.

Z chwilą ogłoszenia powstania arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, nowo mianowani biskupi rozpoczęli czas wytężonej pracy nad stworzeniem solidnej organizacji terytorialnej i struktury wewnętrznej Kościoła. Niewątpliwie do zrealizowania tego dzieła pierwszy wrocławski ordynariusz Jan potrzebował solidnej grupy duchownych, oddanych całkowicie sprawie krzewienia chrześcijaństwa na śląskiej ziemi. Jak wyglądało pierwsze prezbiterium biskupie we Wrocławiu? Brak źródłowych informacji nie pozwala nam jednoznacznie odpowiedzieć na po-

---

Ks. NORBERT JERZAK – dr hab. nauk teologicznych w zakresie historii Kościoła, ur. 1974 r. w Bogatyni, kierownik katedry Historii Kościoła w Czasach Nowożytnych i Współczesnych na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół działalności duszpasterskiej na Śląsku w czasach nowożytnych.

¹ R. GRODECKI, *Dzieje polityczne Śląska do r. 1290*, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, red. S. Kutrzeba, Kraków 1933, 157: „W r. 1000 u grobu św. Wojciecha założone zostało arcybiskupstwo w Gnieźnie, któremu poddano biskupstwa: krakowskie, wrocławskie, kołobrzeszkie i (nieco później) poznańskie. Był to fakt niezmiernej pod wielu względami doniosłości, przede wszystkim zaś dlatego, iż w ten sposób w ramach najpotężniejszej ówczesnej międzynarodowej organizacji kościelnej zostało państwo polskie ściśle oddzielone od Czech i Niemiec i wyodrębnione, jako niezależna od nich organizacyjnie „prowincja” polska, a w jej obrębie Śląsk, jako biskupstwo wrocławskie, stawał się dla całego świata chrześcijańskiego niemal naocznie częścią składową Polski”.

stawione pytanie. Możemy tylko przypuszczać, że przy kształtowaniu śląskiej organizacji kapituły katedralnej biskupi mogli czerpać wzorce z pobliskiego Magdeburga lub innych ośrodków kościelnych Zachodniej Europy, gdzie wyłoniła się ona ze środowisk kanonickich, tworzących prezbiterium biskupie. Jej istotnym celem było pogłębienie życia ascetycznego przez *vita communis* i pełnienie uroczystej służby Bożej w katedrze. Regułę, według której członkowie kapituły mieli żyć, ułożył biskup Metz Chrodegang (754-756). W jej myśl księża mieli prowadzić wspólne życie na wzór mnichów. Z czasem zasada życia pod wspólnym dachem w tym samym *monasterium* lub *claustrum* napotkała na liczne trudności, a zwłaszcza brak karności. Na jej rozluźnienie istotny wpływ miały kwestie podziału majątku pomiędzy biskupem a kapitułą, w której potworzyły się odrębne, bogato uposażone prebendy². Z tego powodu na zgromadzeniu w Akwizgranie w 817 r. zasada została zredagowana na nowo, jako *Institutio canonicorum*, która zakładała sypiać kanonikom we wspólnej sypialni, spożywać posiłki we wspólnym refektarzu, praktykować ubóstwo, zajmować się chorymi, wspólnie uczestniczyć w nabożeństwach, poświęcać się lekturze, odpowiednio przygotowywać się do wygłaszania kazań. *Institutio* wymogło na biskupach obowiązek budowy nowych gmachów przy katedrze w celu zapewnienia wspólnego mieszkania kanonikom³. Do Polski instytucja kapituły, której nazwa została przyjęta za czasów papieża Aleksandra III (zm. 1181), dotarła już prawie uformowana i jej rozwój w każdej polskiej diecezji przebiegał własnymi drogami⁴.

1. Powstanie kapituły wrocławskiej

Pierwszą wiarygodną wzmiankę o istnieniu wrocławskiej kapituły spotykamy dość późno. Pochodziła ona z dokumentu z roku 1149. Informowała ona, że bp Robert I w roku 1139 korzystał z „*consilio et ammonicione fratrum suorum, canonicorum videlicet eius ecclesiae*” (rady braci kanoników). Zatwierdził wtedy oddanie kościoła św. Michała we Wrocławiu klasztorowi św. Wincentego⁵. O radę kanoników

² W. ABRAHAM, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań 1962, 174.

³ J. MANDZIUK, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze*, t. 1, cz. 1, Warszawa 2010, 79; P. RICHE, *Chrześcijaństwo na karolińskim Zachodzie*, w: *Historia chrześcijaństwa*, t. 4. Warszawa 1999, 558.

⁴ S. ZACHOROWSKI, *Rozwój i ustroj kapitul polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912, 15.

⁵ K. DOLA, *Wstęp*, w: *Statuty wrocławskiej kapituły katedralnej z roku 1482/83*, wyd.

w r. 1189 prosił bp Żyrosław II „consilio simul et consensu majorum personarum chori Vratizlaviensis”⁶. Około 1140 r. książę Władysław II Wagnaniec dokonał darowizny „na użytek kanoników”⁷. Z aktu tej darowizny wynikało, że istniała wtedy przy katedrze wrocławskiej grupa powiązanych ze sobą osób, posiadająca określony majątek, ale i także, że nie istniała już wtedy we wrocławskiej diecezji wspólność majątkowa między biskupem a kapitułą. Potwierdziła to bulla papieża Hadriana IV z roku 1155, w myśl której na potrzeby braci Kościoła wrocławskiego przeznaczone były dochody z kasztelanii milickiej⁸. Zestawiając powyższe informacje można więc stwierdzić zaistnienie kapituły katedralnej już około 1100 r. Z pewnością pierwszy wrocławski biskup Jan, jak i następny po reakcji pogańskiej bp Hieronim, otoczeni byli prezbiterium, którego organizacji bliżej nie znamy. Zapewne początkowo kapituła składała się z mnichów i kleru diecezjalnego. W późniejszym okresie z tego pierwotnego prezbiterium biskupiego zaczęli odchodzić mnisi do swoich klasztorów, a pozostawali współpracownicy biskupi i klerycy, synowie rodzimego możnowładztwa, oddani na dwór biskupi⁹. Musieli oni otrzymać odpowiednią regułę, aby pogodzić życie wspólne, modlitwę i urząd. Jednak ich życie wspólnotowe było dość luźne, nie żyli w celibacie, a przez małżeństwa byli spokrewnieni z okolicznymi rodzinami rycerskimi¹⁰. Pod względem ustroju można by z całą pewnością przyjąć, że na czele stał dziekan kapituły¹¹, do którego obowiązku należało przestrzeganie statutów i karność w kapitule. W jego ręku znajdowała się pieczęć kapituły. Według późniejszych statutów dziekan kapituły odpowiedzialny był za duszpasterstwo w katedrze i był przełożonym całego duchowieństwa przykatedralnego, poza kanonikami.

K. DOLA, Wrocław-Opole 2004, XXXI; *Urkunden-Buch der Stadt Liegnitz und ihres Weichbildes bis zum Jahre 1455*, red. F. W. Schirmacher, Liegnitz 1866, nr 1.

⁶ *Codex Diplomaticus Silesiae*, t. 7: *Regesten zur schlesischen Geschichte*, cz. 2, red. C. Grünhagen, Breslau 1875, nr 55.

⁷ *Kodeks dyplomatyczny Śląska. Zbiór dokumentów i listów dotyczących Śląska (KDŚI)*, wyd. K. Maleczyński, Wrocław 1951, t. 1, nr 16; t. 2, nr 130.

⁸ *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, wyd. I. Zakrzewski, t. 1, Poznań 1877, nr 586. Zob. T. SILNICKI, *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca XIV wieku*, Warszawa 1953, 9.

⁹ Z. SUŁOWSKI, *Początki Kościoła polskiego*, w: *Kościół w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 1, Kraków 1966, 103; J. MANDZIUK, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*, 80-81.

¹⁰ K. DOLA, *Wrocławska kapituła katedralna w XV wieku*, Lublin 1983, 10

¹¹ *Regesten*, nr 55. Jego obecność w kapitule potwierdzona została w dokumencie z r. 1189. Zob. W. ABRAHAM, *Organizacja Kościoła w Polsce*, 182-183.

Ważną funkcję w kapitule spełniał proboszcz, który zajmował się zarządaniem wspólnego majątku. Pojawienie się scholastyka związane było z urządzeniem przy kapitule szkoły. Do niej to oddawani byli synowie możnych rodzin na naukę i wychowanie. W kapitule wrocławskiej pod koniec XII wieku spotykamy urząd archidiakona¹², kantora¹³ i kancelarza¹⁴. W roku 1212 pojawiła się funkcja kustosa¹⁵. Za pierwszą siedzibę wrocławskiej kapituły uznać można „opactwo Św. Marcina” przy zamku wrocławskim. Fakt ten potwierdza cytowana bulla Hadriana IV, która wymienia je na pierwszym miejscu wśród posiadłości biskupich. *Abbatia* znaczyło bowiem w języku kościelnym tamtego okresu nie tylko dosłownie opactwo, ale także probostwo i parafie lub kościoły, w którym było baptysterium¹⁶. Z czasem musiano wybudować dom przeznaczony wyłącznie dla kanoników. W dokumencie biskupa wrocławskiego Cypriana dla klasztoru lubiąskiego z roku 1202 użyto słów: „in Vroslavia in monasterio S. Johannis”¹⁷. Monasterium, czyli dom parafii i kleru katedralnego, wzniesiony wraz z katedrą, gdzie mogło się mieścić „refectorium et dormitorium” wspólnoty kanonickiej. W. Abraham sugeruje istnienie tych dwóch siedzib jednocześnie¹⁸.

Dla prawidłowego rozwoju wrocławskiej kapituły, opartej o fundamenty reformy gregoriańskiej, przyczynił się biskup Walter (1149-1169). Do Wrocławia przybył z odległego Płocka, gdzie pełnił urząd proboszcza katedry płockiej, zreformowanej przez jego brata Aleksandra (1129-1156)¹⁹, tamtejszego biskupa, na podstawie reguły św. Augustyna. Oby-

¹² *Regesten*, nr 55.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże, nr 70. Dokument z 1200 r.

¹⁵ Tamże, nr 78.

¹⁶ K. DOLA, *Dzieje Kościoła na Śląsku. Średniowiecze*, cz. 1, Opole 1996, 32.

¹⁷ KDŚI, t. 1, nr 90; *Regesten*, nr 77; S. ZACHOROWSKI, *Rozwój i ustrój kapituł*, 52.

¹⁸ W. ABRAHAM, *Organizacja Kościoła w Polsce*, 186. Autor sugeruje: „Prawdopodobnie jest jednak, że pierwotnie nie była to kolegiata, lecz klasztor Kanoników Regularnych, tak samo jakby się można również domyśleć o wspomnianym w bulli protekcyjnej dla Wrocławia z r. 1155 opactwie św. Marcina we Wrocławiu. Może w chwili organizowania kapituły krakowskiej lub wrocławskiej przeniesiono do tych kościołów Kanoników, którzy na skutek prądu reformy przyjęli Regułę św. Augustyna, podczas gdy canonici saeculares pozostali przy katedrze”.

¹⁹ *Opera diplomatica* (Diplomatum Belgicorum Nova Collectio Sive Supplementum Ad Opera Diplomatica Auberti Miraei Cathedralis Ecclesiae Antverpiensis Quondam Decani), t. 3, Bruxellis 1734, 718. W dziele tym został ogłoszony dokument z r. 1149 wystawiony przez biskupa leodyjskiego Henryka, a dotyczący opactwa Malonne, w którym mieści się ustęp następujący: „Deus [...] virum honestum ecclesiae nostre

dwaj byli rodem z diecezji loedyjskiej, z Malonne. Walter zobowiązał plocką wspólnotę duchownych do przestrzegania reguły św. Augustyna i składania ślubów, przekształcając ją w społeczność kanoników regularnych²⁰. We Wrocławiu biskup wprowadził w katedrze wrocławskiej „officium Laudunense cum cantu”, czyli wspólną modlitwę chórową przyjętą w Laon, blisko Flandrii²¹. Podjął starania wprowadzenia w kapitule zasady celibatu i *vita communis*, uwzględniającej zamieszkanie w jednym domu, wspólne modlitwy i posiłki²². Zapoczątkował prace nad rozdzieleniem wspólnoty majątkowej biskupa z kapitułą. Oddzielenie majątku kapituły od dóbr stołowych biskupich zostało potwierdzone bullą protekcyjną z 1155 r., która wymieniła kasztelanię w Miliczu przeznaczoną jako „ad usus fratrum supradicte ecclesie deputatum cum pertinentiis suis” (na potrzeby braci Kościoła wrocławskiego). Ponadto bulla wymienia „villas ecclesie b. Johannis”: Zborowice, Wiązów, Ozorzyce, Smardzów, Górzyce, Strzeganowice, Biskupice Podgórne, Skotniki, Goszcz i trzy nieustalone, które również należy uznać za mienie służące kapitule²³. Ponadto do najstarszych miejscowości wchodzących w skład majątku kapituły należała Cerekwica, do której książę Władysław II Wygnaniec przeniósł w latach 1138-1146 targ z Trzebnicy. Biskup, przekazując część dóbr „ad utilitatem canonicorum”, zachował prawo własności i zarządzania, a kapitule przysługiwało prawo współdecydowania w dysponowaniu tym majątkiem²⁴.

---

natum et renatum, in terra aliena vero episcopali dignitate a Deo sublinatum. Alexandrum voluntatis nostre conscium, cuius cor desolatio eiusdem loci saepe tetigerit, nobis suscitavit, qui fratrem suum carne et spiritu ecclesiaeque quam regebat prepositum. Gualterum nomine, ad nos transmisit rogans... quatenus, ea quae in eadem ecclesia neglecta fuerant corrigere [...] nostra concessione liceret”. Ze ów Aleksander był właśnie biskupem plockim zob. W. ABRAHAM, *Organizacja Kościoła w Polsce*, 198.

²⁰ A. SABISCH, *War der Breslauer Bischof Walter (1149-1169) Augustiner-Chorherr und Probst des Chorherrenstiftes Malonne im Bistum Lüttich?*, „Archiv für schlesischen Kirchengeschichte“ 21 (1961), 40.

²¹ *Monumenta Lubensia*, red. W. Wattenbach, Breslau 1861, 11.

²² K. DOLA, *Wrocławska kapituła katedralna*, 59.

²³ Tekst bulli zob. W. SCHULTE, *Quellen zur Geschichte der Besitzverhältnisse des Bistums Breslau*, w: *Darstellung und Quellen zur schlesischen Geschichte*, t. 3, Breslau 1907, 176; KDSI, t. 1, nr 35. Na temat kasztelani milickiej zob. J. GOTTSCHALK, *Beiträge zur Rechts-, Siedlungs-, und Wirtschaftsgeschichte des Kreises Militsch bis zum Jahre 1648*, w: *Darstellung und Quellen zur schlesischen Geschichte*, t. 31, Breslau 1930; M. KOGUT, *Kasztelania milicka jako własność Kościoła wrocławskiego do roku 1358*, Kluczbork 1996.

²⁴ Informacja ta została umieszczona w dokumencie Henryka Brodatego z 28 czerwca

W świetle nielicznych i ubogich źródeł pochodzących z XII wieku nie jesteśmy w stanie w pełni ukazać działalności wrocławskich biskupów na płaszczyźnie administracji diecezją przy pomocy grona zaufanych kanoników, a tym bardziej ich wkładu w rozwój reguł funkcjonowania. W dokumentach występują wyłącznie jako uposażający klasztor, kapitułę, zatwierdzający fundację i nadania księcia czy możnowładców. Jedynym biskupem reformatorem był Walter, ale należy wątpić w głębokie zakorzenienie się jego reformy w środowisko wrocławskiego kleru. Trzeba raczej przypuścić, że były to pierwsze, niezbyt skuteczne usiłowania, ponieważ była ona zbyt wymagająca i nie włączyła do grona kanoników najbliższych współpracowników rządcy diecezji, którzy z racji zajęć w administracji biskupstwa nie mogli uczestniczyć w życiu wspólnotowym. W dokumencie biskupa Żyrośława z 1189 roku ci najbliżsi współpracownicy zostali określani jako „personae maiores chori Vratislaviensis”²⁵. Prawdopodobnie te właśnie „personae” mogło stanowić grono późniejszych prałatów kapituły, pozostających jeszcze poza jej kręgiem, których nie obowiązywało bezżeństwo, wspólny dom i udział w *officium divinum*²⁶. Zmiana tego stanu następowała powoli z końcem XII i początkiem XIII wieku. Wtedy kapituła wrocławska otrzymała swój ostateczny kształt. Dzięki przeprowadzonej przez biskupa Żyrośława II (1170-1198) dalszej reorganizacji kapituły, stała się instytucją złożoną z kanoników sekularnych, niezwiązanych żadną regułą, na których czele stał prepozyt, oraz z grupy sześciu prałatów (dawni „personae maiores chori Vratislaviensis”) z dziekanem na czele. Nie mieli oni jednak żadnych uprawnień kanonickich, chociaż teraz tworzyli razem z kanonikami kapitułę. *Vita communis* była interpretowana bardzo szeroko. Przede wszystkim istniało pośród nich poczucie wspólnoty mienia, które nieustannie się powiększało dzięki darowiznom książąt, biskupów, rycerstwa i samych kanoników. Nawet zamiana części dziesięcin prebendy kanonickiej wymagała zgody wszystkich kanoników. Nie było jednak obowiązku wspólnoty modlitwy i stołu. Aby jednak było zabezpieczone w katedrze sprawowane *officium divinum*, powołano około 1200 r. kolegium wikariuszy²⁷. Już w ciągu XIII w. utworzyli oni wspólnotę przypominającą kapitułę, z własnymi statutami zatwierdzonymi w 1301 r. przez biskupa Henryka z Wierzbna²⁸.

1203 r. Zob. KDŚI, t. 1, nr 103; t. 2, nr 130; K. DOLA, *Wrocławska kapituła katedralna*, 60.

²⁵ KDŚI, t. 1, nr 67.

²⁶ K. DOLA, *Wrocławska kapituła katedralna*, 11.

²⁷ KDŚI, t. 2, nr 223.

²⁸ K. DOLA, *Wrocławska kapituła katedralna*, 12.

2. Udział biskupów wrocławskich w rozwoju statutów miejscowej kapituły

Jak wynika z dotychczasowego przedłożenia kapituła wrocławska nie pojawiła się od razu „w gotowej strukturze”, lecz była dziełem długiego rozwoju. Przede wszystkim przeprowadzane przez pierwsze trzy wieki istnienia wrocławskiej diecezji reformy kapituły katedralnej doprowadziły do stworzenia uformowanej korporacji złożonej z grona kanoników na czele z prepozytem, który zastąpił dziekana, oraz z grupy prałatów, najbliższych współpracowników biskupa. Pozostała teraz sprawa ustalenia stałych reguł funkcjonowania. Przecież życie tak sporej grupy kleru przy kościele biskupim wymagało choćby najogólniejszych norm. Należałoby więc ująć w jakieś ramy życie tej wspólnoty. Przede wszystkim ustalenie czasu wspólnych modlitw, spotkań czy zakres obowiązków. Początkowo kapituła wrocławska kształtowała swoje zasady współżycia, opierając się o istniejące rozwiązania przekazane w prawie ogólnokościelnym, czy też o zwyczaje praktykowane już wtedy w innych kościołach. Po reakcji pogańskiej nabierają istotnego znaczenia uchwały synodów prowincjonalnych lub diecezjalnych. Sam biskup, jako bezpośredni zwierzchnik tej wspólnoty, regulował jej funkcjonowanie poprzez wydawane dekryty. Na przykład dekret biskupa Tomasza I z 1268 r. dotyczył prawa sądenia i nakładania kar na tych, którzy wyrządzają szkody w posiadłościach i uprawnieniach kapituły. Wieki zdobywania głębokich doświadczeń i wewnętrznych zabiegów spowodowały uzyskanie przez samą kapitułę pewnej autonomii, dzięki której pojawiły się nowe i do tego już spisywane zwyczaje, których szanowania domagano się od biskupa. Nasilenie tego procesu zauważamy już w XIV w., kiedy to, wraz z uzyskaniem przez kapitułę wrocławską większej autonomii, można było zaobserwować powszechne tendencje do skodyfikowania dotychczasowego prawodawstwa. Takie działania kapituły miały na celu stworzenie pewnych i stałych ram stabilnego funkcjonowania w strukturach diecezjalnej władzy. Istniała potrzeba posiadania pewnego rodzaju konstytucji, zatwierdzonej przez biskupa, który później miał obowiązek jej respektowania²⁹. Efektem działania kapituły była kodyfikacja prawodawstwa kapitulnego dokonana przez biskupa Rudolfa z Rüdeshheim (1468-1482). Zanim jednak do tego doszło wielu wrocławskich hierarchów trudziło się, aby doprowadzić do tego celu. Pierwszym z nich, który miał dość istotny wkład, był biskup Henryk z Wierzbna.

²⁹ Tamże, 17; S. ZACHOROWSKI, *Rozwój i ustrój kapitul*, 179.

W XIII w. biskupi wrocławscy zapewne czynili wiele starań, aby doprowadzić do prawnego unormowania funkcjonowania kapituły katedralnej. Jednakże do naszych czasów, ze znanych nam norm wrocławskiej kapituły katedralnej, dochowały się tylko statuty biskupie sprzed 11 lutego 1301 r., zawierające pierwszą redakcję statutów wikariuszowskich katedry na Wyspie Tumskiej. Były one zredagowane pod kierunkiem dziekana katedry Andrzeja, doktora dekretów i kapelana papieskiego. Aktu zatwierdzenia dokonał biskup Henryk I z Wierzbna. Statuty te, z wyjątkiem tylko niektórych, ogłosił drukiem w redakcji ostatecznej z końca XV wieku J. Heyne w swojej *Historii biskupstwa wrocławskiego*³⁰. Poniżej tytuły tychże statutów³¹:

- 1) De offerentiis oblatis in ecclesia Wratislaviensi et diuisione eorundem.
- 2) De spoliis et quorum interest taxare spolia.
- 3) De columbatione et modo diuisionis columbacionum.
- 4) De anno gracie, eius institutione, cui cedit, et quis persoluere obligatus sit.
- 5) De balnealibus et eius diuisione.
- 6) De refeccionibus anniuersariorum, et qui participes sunt earundem.
- 7) De infirmis vicariis ac substitutis et priuilegiis eorum, et qui infirmi censentur.
- 8) De conuocationibus vicariorum et quis illas intimare debet, et pena negligentibus conuocationes.

³⁰ J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte Bisthums und Hochstiftes Breslau*, Wrocław 1860, t. 1, 627-690. Teksty tytułów zostały także opublikowane w: *Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej*, wyd. J. Fiałek, Kraków 1915; W. URBAN, *Statuty kapituły katedralnej we Wrocławiu*, „Prawo Kanoniczne” 9 (1966) 1-2, 331-333.

³¹ Statuty wikariuszowskie biskupa Henryka z Wierzbna zachowały się w rękopisie i są przechowywane w ARCHIWUM ARCHIDIECEZJALNEGO WE WROCŁAWIU (AAW), pod sygnaturą III d 7, noszącym na grzbiecie napis: „Statuta vicariorum”. Zob. W. URBAN, *Statuty kapituły katedralnej we Wrocławiu*, 333. Autor napisał: „Jest to kodeks papierowy XV w., oprawiony w papier w XVII wieku. Foliacja zaznaczona jest ołówkiem i dochodzi do cyfry 142, właściwie powinna wynosić 141, ponieważ ostatnia karta jest foliowana obustronnie. Pierwotna foliacja dochodzi do LXVIII, potem dopisano cienkim piórem LXIX i następuje 6 kart wolnych. Na pierwszej karcie podane są słowa rotę przysięgi, a pod jej tekstem wyjątki z ewangelii św. Mateusza z rozdziału 1, „Liber generacionis Jesu Christi ... etc”, z św. Łukasza rozdziału 1, „Fuit in diebus Herodis regis Judae sacerdos nomine Zacharias.”, św. Marka z rozdziału 1, „Fuit Johannes in deserto baptisans et predicans baptismum penitencie in remissionem peccatorum”, św. Jana z rozdziału 1, „In principio erat verbum et verbum erat apud deum et deus erat verbum: hoc erat in principio etc”. Po tych tekstach następują tytuły z dodatkami z XVI wieku”.

- 9) De sessione fratrum in conuocatione et de votis dandis, ac de secretis conuocationum non reuelandis.
- 10) De presentacione ac institutione vicariorum secundum statuta capituli et ordinacionem episcopi.
- 11) De perpetuitate vicariorum.
- 12) De nouis vicariis non admittendis ad conuocationes quascunque nisi peracto iuramento.
- 13) De custodia reliquiarum, et quis easdem custodire debet.
- 14) De correccione vicariorum et in quibus casibus ad permutacionem compellentur.
- 15) De absentia vicariorum et de substitutis habendis.
- 16) De ordine linea vicariorum: de vigiliis: et qui sub vigiliis legere missas astricti sunt.
- 17) De penis negligentibus horas canonicas. lineam, vigiliis, missas, ministraturas, Rorate, circuitus, incepciones horarum, collectas etc. et quorum interest recipere penam, et diuisio eius.
- 18) De penis cauillancium in choro.
- 19) Thoni et media psalmodiarum ac accentus iuxta antiquam consuetudinem seruari debentur.
- 20) De spalteriis: et modo ac horis legendi spalteria et penis negligentibus spalteria.
- 21) De fraternitate vicariorum et institutione eius, et quomodo seruanda est et qui participes sunt eiusdem.
- 22) De fraternitate perpetuorum Vicariorum sancti Johannis, sancte Crucis: ac Venerabilis domini Abbatis et suorum fratrum in Arena.
- 23) De altaristis et beneficiatis singulis ecclesie Wratislaviensis, anniuersaria solempnia prater illa, que in choro maiori peraguntur, ne instituant et paragent.
- 24) Cura animarum in insula et retro insulam sancti Johannis quoad omnia sacramenta cui imminet.
- 25) Quis ex institutione ecclesie Wratislaviensis teneatur populum confugientem ad eandem: audire confessionem.
- 26) De domibus vicariorum: de taxa ac vendicione earundem.
- 27) De procuratoribus et eleccione eorundem.
- 28) De racione procuratorum, quando fieri debet.
- 29) De fisco, clauigeris et sigillo.
- 30) De circuitu ecclesie Wratislaviensis.
- 31) De missa dominorum in turri minori: celebranda quatuor Capitula generalia.

- 32) De institutione misse de Domina in summo altari celebrande. Aurora: Salve de domina. De Rorate quod duodecies seruat per annum. Rorate in aduentu et eius sollario. De missis quotidianis siue currentibus. Te uotiuus missis decantandis in Ecclesia Wratislaviensi, et sallario earundem.
- 33) De contribucionibus vicariorum.
- 34) Donacio noue domus et capelle sancti Alexii cum confirmacionibus.
- 35) Statuta noue domus vicariorum.
- 36) Statuta decani et vicedecani.
- 37) Sequuntur corpora vicariorum.
- 38) De sacristanis succustodibus et eorum oneribus.
- 39) Statuta dominorum de sacristanis.
- 40) Officia succustodum et sacristanorum.
- 41) De sanctuariis et eorum officiis.
- 42) De sallario pulsancium ad conductum exequias ac sepulcrorum fossora: Et de candelis in exequiis.
- 43) Regesta in quibus scolares tenentur cantare matutinum.
- 44) Hora pulsandi ad matutinum, vespervas secundum Antiqua noua registra ecclesie Wratislaviensis.
- 45) De habitu Ecclesie Wratislaviensis: ac biretis per vicarios deferendis.
- 46) Sequuntur Altaria Vicariorum et primo capellarum.
- 47) Statuta Dominorum de Altaribus.
- 48) Statutum Canonorum; quo ad refecciones et offertoria danda.
- 49) Statutum de habitu ecclesie.
- 50) Statuta canonicorum de domibus.
- 51) Ordinationes de domibus et curiis.
- 52) Statuta canonicorum de procuratoribus.
- 53) Ordinationes Capituli de prebendariis.
- 54) De luminibus lampadibus iuxta veteres ordinationes dominorum
- 55) Statuta canonicorum de votis dandis.
- 56) Ordinacio contribucionis pro Ecclesia per Episcopum, Capitulum: respective quoad pontem.
- 57) Ordo sepulture Episcoporum.
- 58) Ordo suscepcionis Episcopi, Legati, Regis.

Powyższy, tak dobrze i merytorycznie skonstruowany zbiór, daje nam pewność, że mógł on zostać wypracowany o wiele wcześniej. Zapewne już w wieku XII kapituła katedralna cieszyła się posiadaniem określonego zbioru spisanych ustaw, rozporządzeń i zwyczajów. Nie miał on jednak normatywnego charakteru, gdyż brakowało mu bisku-

piegie zatwierdzenia³². Ten zbiór norm nie miał także charakteru zakończonego i zamkniętego. Podlegał ciągłemu procesowi rozwoju. Przez stulecia wiele punktów statutu było uściślane, przystosowane lub tylko na nowo redagowane. Świadczy o tym fakt, że spora liczba tytułów będzie powtórzona w kodyfikacji biskupa Rudolfa³³, np. statuty wikariuszów i statut 44r-v: De correccione vicariorum; statut 69r-v: o obowiązku i urzędzie dziekanii; statut 36r: De sacristanis³⁴. W jednym wypadku będziemy mieli do czynienia z tytułem, który bezpośrednio będzie się powoływał „na dawne rozporządzenia kanoników”, to tytuł 54: De luminibus et lampadibus iuxta veteres ordinaciones dominorum³⁵.

Wydane kilka lat później dwa kolejne dokumenty świadczą o dużej trosce biskupa Henryka o prawidłowy rozwój kapituły i jej funkcjonowanie. W dokumencie wydanym we Wrocławiu 27 grudnia 1307 r.³⁶ (Datum Wratislauie, VI Kal. Januarii anno domini M^oCCC^ooctauo) biskup Henryk z Wierzbna rozszerza zakres jurysdykcji kanoników nad ich dobrami beneficjalnymi, dzięki czemu mogą oni skłaniać karami duchownymi do płacenia danin poddanych w dobrach kapitulnych i biskupich³⁷. Kolejny, dość obszerny zespół statutów, biskup wydał w czasie

³² Taką opinię wypowiedział także ks. prof. Kazimierz Dola. Zob. K. DOLA, *Wrocławska kapituła katedralna*, 19.

³³ *Statuty wrocławskiej kapituły katedralnej z roku 1482/83*, 160;194; 303.

³⁴ J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte*, t. 1, 679; 688; 689.

³⁵ W. URBAN, *Statuty kapituły katedralnej we Wrocławiu*, 333; *Statuty wrocławskiej kapituły katedralnej z roku 1482/83*, 244-245.

³⁶ AAW, sygn. EE 20 (dokument oryginalny).

³⁷ W. URBAN, *Statuty kapituły katedralnej we Wrocławiu*, 334. Autor stwierdził: „Na zachowanej pieczęci biskupa Henryka przedstawia go w siedzącej postawie. Biskup w szatach pontyfikalnych siedzi na tronie z głowami psów (symbol wierności), w lewej ręce dzierży pastorał, w którego krzywiźnie mieści się «baranek», a prawą podnosi ku górze. W obwódce pieczęci jest napis: *Henricus dei gracia episcopus Wratislaviensis*. Na odwrocie pieczęci wyciśnięty jest orzeł. Pieczęć umocowana jest na lnianych sznurkach. Tekst protokollonu tegoż dokumentu rozpoczyna się słowami: *In nomine d(omi)n(i) am(en)* oraz intytulacją i formułą dewocyjną *Nos Henricus dei gr(aci)a Wratislaviensis Ep(iscopus)*. Dyspozycja zaś brzmi: «constare volumus universis p(re)sentibus litte(r)as inspecturis, quod cum honorab(i)les viri p(re)lati et canon(ici) totumq(ue) Capit(u)l(u)m n(ost)re Wratislaviensis ecc(lesi)e super requirendis iuribus prouentibus(usque) ... de poss(essi)onibus villis allodiis necnon de omnib(us) bonis eor(um) dignitatum cano(n)icalib(us) ac eciam p(re)bendis et de villis seu allodiis hab(er)is (con)sueu(eri)nt ... ecc(lesi)astice iurisdicc(i)onis ... per censuram habuer(i)nt ex antiquo Nos huiusmodi consuetudinem de (con)silio maturo volentes effi(ce)re ampliorum eidem capit(u)lo ... concedamus de gr(aci)a sp(eci)ali et concedimus plenam ac lib(er)am facultatem ut de cet(er)o possint omnes et singulos qui solue(r)e neglexerint ... compellere p(er) d(ic)tam censuram...»”. Zob. *Regesten*, nr 2969 (t. XVI).

kapituły generalnej odbytej po ścięciu św. Jana Chrzciciela 1 września 1316 r. Zaczynał się on od słów: „Pastoralis officii debitum nos ammonet et hortatur [...]”. Pierwsze zdanie od razu wskazuje, że biskup ogłosił je z udziałem i w porozumieniu z kapitułą³⁸.

Na treść tego zespołu norm prawnych składał się tytuł o refekcjach i dystrybucjach, rozdawanych rezydującym i przybywającym na nabożeństwach. Oto treść tego zespołu, wydanego przez biskupa po zastanowieniu się na tym wraz z całą kapitułą:

1. „Warunki otrzymania przez kanoników refekcji i dystrybucji”. Dla otrzymania refekcji i dystrybucji kanonicy winni być obecni na całej Mszy św. Nieobecność usprawiedliwia jedynie choroba lub konieczne zajęcie w sprawach kościelnych. Postanowienie to biskup uznał za konieczne, ponieważ „aliqui ex ipsis patribus et canonicis nostris Wratislaviensibus) quesitis occasionibus friuolis pro sue placito voluntatis a iam dicta nostra Wratislaviensi ecclesia et a diuinis officiis se absentant, tamen nescimus qua consciencia refecciones et distributiones, que solum illis debentur, qui diuinis intersunt officiis, exigere et recipere non uerentur”.
2. „Zakaz wydzierżawiania beneficjów i dziesięcin”. Zabrania samowolnie wydzierżawiać beneficja, dziesięciny, dochody za długi duchownych. Opłaty winni zbierać nie ludzie świeccy, ale duchowni i świeccy, lub sami duchowni i oddać wierzycielowi.
3. „Polecenie, aby” każdy prałat i kanonik w ciągu miesiąca sporządził spis beneficjów kościelnych: wsi, folwarków, dziesięcin i innych dochodów, (*conscribat in karta*), ponieważ „per obliuionem plurima sepe pereant et labuntur”.
4. Nakaz noszenia odpowiedniego, jednakowego stroju przez prałatów, kanoników i wikariuszy, ponieważ „ex diuersitate habitus scandalum frequencius generatur, necesse est, ut uniformem habitum in ecclesia dei deferant, quibus unum euangelium predicatur”. Prałaci i kanonicy winni nosić w kościele i w chórze komże od wigilii wielkanocnej (ściśle od kompletorium samej wigilii) do niesporów św. Michała „utantur superpeliciis in Ecclesia et in choro”, a w czasie dni krzyżowych i innych procesji także „extra chorum”, a od św. Michała do Wielkanocy mają nosić kapy „cappas more solito”.
5. Prałaci, kanonicy, wikarzy nie mogą wchodzić do katedry pod groźą wpadnięcia w ekskomunikę za nieprzestrzeganie tego polecenia,

³⁸ *Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej*, 104.

- mianowicie ubrani „superpelicio siue cappa”. To samo postanowienie odnosiło się do kolegiaty w Głogowie.
6. Każdy kanonik w ciągu miesiąca od chwili objęcia swej godności winien był złożyć na rzecz kościoła katedralnego kawał sukna „unum Pannum sericeum ad ornamenta ipsius ecclesie” wartości 3 grzywien, a prałat 6 grzywien. To samo postanowienie odnosiło się również do kolegiat. Jeśli dochody kolegiat były szczupłe, to w takim wypadku kanonik obowiązany był złożyć jedną grzywnę, a prałat dwie „pro ornatu”, inaczej groziła im ekskomunika „ipso facto”.
  7. Duchowni nie powinni trefić włosów („comam non nutria nt”), ale obowiązani byli nosić tonsurę.
  8. Zabrania duchownym nosić broń (z wyjątkiem podróży).
  9. Za noszenie broni lub nieprzestrzeganie prawa tonsury prałat musiał płacić jedną grzywnę groszy praskich, a kanonik i pleban połowę tytułem kary pod grozą ekskomuniki.
  10. Zachęca do zachowywania spokoju na Wyspie Tumskiej we Wrocławiu.
  11. Kanonicy musieli też uiszczyć w ciągu miesiąca po objęciu swego urzędu na konserwację domów kanonickich, w których mieszkali takse w wysokości 1/3 oszacowanej wartości danej budowli, („terciam partem estimacionis illius”), na rzecz kościoła katedralnego³⁹.
- Niemal wszystkie powyższe statuty znalazły się w późniejszych aktach prawnych diecezji wrocławskiej, a przede wszystkim w kodyfikacji biskupa Rudolfa⁴⁰.

³⁹ Statuty z 1316 r. wydał: W. WATTENBACH, *Zwei Synoden des Bischofs Heinrich von Würben*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesien” (ZVGS) 4 (1862), 273-277. Zob. też W. URBAN, *Statuty kapituły katedralnej we Wrocławiu*, 33; *Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej*, 104-106, jako uchwały synodalne biskupa Henryka z Wierzbna. W rzeczywistości nigdy one takimi nie były. J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte*, t. 1, 672-690; *Concilia Poloniae: źródła i studia krytyczne*. t. 10: *Synody Diecezji Wrocławskiej i ich Statuty. Na podstawie materiałów Przystosowanych przy udziale Alfreda Sabischy*, wyd. J. Sawicki, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963, 70-71.

⁴⁰ K. DOLA, *Wstęp*, XL. Autor podał, że „niemal wszystkie te statuty znalazły się w kodyfikacji Rudolfa, choć nie zawsze z powołaniem się na prawodawcę - biskupa Henryka. I tak: statut pierwszy otwiera kodyfikację i cytuje Henryka (Stat. 9r); drugi zatrzymano w rozszerzonej postaci bez powołania się na autora (Stat. 12r); trzeci, jako jednorazowe polecenie, nie wszedł do statutów, ale powtarzany był na synodach, np. bpa Piotra Nowaka w 1448 r. czy jeszcze na synodzie w Nysie w 1653 r.; czwarty znów przytoczony jest niemal dosłownie bez powołania się na Henryka (Stat. 31r); zatrzymane zostały także opłaty na rzecz katedry związane z instalacją i objęciem kurii kanonickiej (Stat. 14r)”.

W swoim pochyleniu się nad dziejami Kościoła Heyne wysunął dość interesujące przypuszczenie. Według niego opracowanie pierwszego zbioru statutów kapitulnych wrocławskiej katedry pochodziło dopiero z czasów rządów biskupa Przeclawa z Pogorzeli (1342-1376), a nie wcześniej, mianowicie z lat biskupa Henryka z Wierzbna (1302-1319)⁴¹. Późniejsi historycy odrzucili jednak ten pogląd i zgodnie podkreślali, że owszem biskup Przeclaw miał przecież wszelkie ku temu warunki, aby doprowadzić do nowej kodyfikacji, ale brakuje na to jakichkolwiek śladów⁴². Przypuszcza się, że Heyne wysnuł swój wniosek, analizując przede wszystkim spór jurysdykcyjny między miastem Wrocławiem a kapitułą w latach 1367-1370, do którego wciągnięci zostali cesarz Karol IV i biskup Przeclaw⁴³. Przyczyny konfliktu mogły stworzyć okazję do nowego ułożenia i przypomnienia praw oraz przywilejów kapituły. Także baczne przyjrzenie się długim okresem jego rządów, dzięki którym biskupstwo wrocławskie zostało doprowadzone do pełnego rozwoju i zyskało miano „złotego”. W uzyskaniu tego miana pomogły biskupowi Przeclawowi przede wszystkim lata pokoju, co z kolei umożliwiało mu porządkowanie wielu palących spraw, a zwłaszcza sprawy kapituły, gdyż od 1329 r. był jej członkiem.

W rzeczywistości biskup Przeclaw wydał tylko kilka pojedynczych, pochodzących z różnych lat, dekretów, a dotyczyły one kapituły i odnosiły się głównie do obowiązku rezydencji i prawa optowania. Dekrety te odnajdujemy w kodeksie rudolfińskim. Były to następujące statuty:

1. „Inter cunctas sollicitudines et pressuras nostris humeris incumbentes” ogłoszone na kapitule generalnej po poświęceniu kościoła 21.IX.1347 r. Tylko kanonicy rezydujący od sześciu miesięcy przy katedrze mają prawo optowania na lepszą prebendę⁴⁴.

⁴¹ J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte*, t. 1, 688. Autor był zdania, że w ogóle byłby to pierwszy zbiór statutów.

⁴² *Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej*, 107-108; W. URBAN, *Statuty kapituły katedralnej we Wrocławiu*, 336; K. DOLA, *Wrocławska kapituła katedralna*, 20.

⁴³ K. DOLA, *Wstęp*, XL.

⁴⁴ *Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej*, 106; *Statuty wrocławskiej kapituły katedralnej z roku 1482/83*, 60. Statut 14r-v: *De optionibus corporum praebendarum et residentia sex mensium ac ordine et praelacione canonicorum* (O optowaniu prebend i o rezydowaniu przez sześć miesięcy oraz o porządku i pierwszeństwie kanoników). Zob. P. PFOTENHAUER, *Schlesier auf der Universität Bologna*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” 28 (1894), 440-442, wydane „aus dem Landbuche des Fürstentums Breslau v. 1345-1358 (III 9b), f. 26: Statutum ecclesie Wratislaviensis factum per dominum episcopum Wratislaviensem“.

2. „Magistra rerum effica experientia demonstravit” z 1.XII.1349 r. – o obowiązku prokuratorów, którzy nieobecnych kanoników mają obowiązek corocznego rozliczenia wobec kapituły⁴⁵.
3. „Pastoralis officii debitum inter cetera humeris nostris incumbentia nos sollicitat et inducit” z 31. VIII. 1352 r. Dotyczy przyznawania domów, allodiów i refekcji. Jest to wyłącznie w gestii kanoników rezydujących⁴⁶.
4. „Quoniam nulla statutorum provisio” wydane na kapitule po św. Wincentym Męczenniku (22 stycznia) 1359 r. Było to uzupełnienie dekretu z 1347 r., a dotyczyło uściślenia obowiązku rezydencji⁴⁷.
5. „Dudum felicitis recordacionis dominus Henricus, olim Wratislaviensis episcopus, predecessor noster, duxit inter cetera statuendum” z 23 grudnia 1364 roku. Przypomina, że warunkiem otrzymania refekcji jest obecność na Mszy św. co najmniej od *Kyrie*⁴⁸.

Wielkie znaczenie dla rudolfskiej kodyfikacji miały dekry biskupa Waclawa (1382-1417). Dekry jego dotyczyły następujących spraw:

1. „Cum inter pastoralis servitutis onera”, wydane na kapitule 29 maja 1383 r. Był to dość obszerny przywilej dla kapituły na czas wakansu stolicy⁴⁹.

⁴⁵ Statuty wrocławskiej kapituły katedralnej z roku 1482/83, 176. Statut 40r-v: *De procuratoribus absentium et eorum rationem annuatim faciendam* (O pełnomocnikach nieobecnych i ich corocznym rozliczaniu się).

⁴⁶ Tamże, 44. Statut 11r: *Refectiones, domus, villae, allodia debentur tantum praebendatis residentibus* (Refekcje, domy, wsie, folwarki należą się jedynie prałatom, kanonikom rezydującym mającym prebendy i prawa kanonickie). Zob. J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte*, t. 1, 623-624.

⁴⁷ Statuty wrocławskiej kapituły katedralnej z roku 1482/83, 64. Statut 15r: *Declaratio quis in assecutione ac optione praebendae vacantis sit alteri praefendus et quid sit breve tempus* (Wyjaśnienie, kto w uzyskaniu i wyborze wakującej prebendy powinien udzielić pierwszeństwa drugiemu oraz co to znaczy krótki czas).

⁴⁸ Tamże, 34. Statut 9r: *De modo merendi et distribuendi, declaratio atque extensio eiusdem* (O sposobie wysługiwania i rozdzielania prezencji). Zob. J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte*, t. 1, 668-669; W. URBAN, *Statuty kapituły katedralnej we Wrocławiu*, 336.

⁴⁹ Statuty wrocławskiej kapituły katedralnej z roku 1482/83, 230. Statut 52v: *Statutum ac dispositio regendi ecclesiam vacante sede et quo ordine et modo novus episcopus recipi debeat ac quando et qualiter ad possessionem terrarum, civitatum castrorumque episcopatus admitti et induci*. (Ustawa i postanowienie o kierowaniu Kościołem w czasie wakansu stolicy oraz porządek i sposób, w jaki powinien być przyjęty nowy biskup, także kiedy i jak powinien być dopuszczony i wprowadzony w posiadanie

2. „Olim felicitis recordacionis dominus Preczlaus, Wratislaviensis episcopus, immediatus predecessor noster” 23 stycznia 1386 r. Dotyczyło bliższego określenia czasu, który nie przerywa rezydencji⁵⁰.
3. „Wenceslaus, episcopus Wratislaviensis, statuit propter evitaanda experta pericula ac scandala”. Dekret został wydany w 1393 r. przeciw tym, którzy działają na szkodę kapituły lub kanoników⁵¹.
4. Dokument z r. 1396 – postanawiał, że danina związana z przyjęciem do kapituły przeznaczona jest na rzecz budynku katedralnego⁵².
5. Dekret z 27 lutego 1411 r. „Inter sollicitudines nostro pastoralis officio incumbentes” – o obowiązku studiów i stypendiach na ten cel⁵³.
6. Wśród uchwał kapituły odnajdujemy jedną z roku 1416. Była to decyzja biskupa o podniesieniu do rangi duplex translacji św. Tomasza Apostoła i związana z tym fundacja kanonika Piotra Homuta⁵⁴.
7. Z okresu rządów biskupa Waclawa pochodzi też najpewniej ostateczna redakcja tekstu przysięgi kanonickiej, bo mowa w niej o przestrzeganiu równości prebend, co ustanowił biskup Waclaw, podczas gdy od 1436 r. powrócono do zasady optowania lepszej, sformułowanej przez biskupa Przeclawa⁵⁵. Należy tu jeszcze zaznaczyć, że niedługo po objęciu rządów przez bp. Waclawa kapituła generalna w 1383 r. wysunęła pod jego adresem postulat zatwierdzenia swoich statutów. Postanowiono wtedy, że każdy nowy rządca diecezji ma zaprzysiąc „statuta, consuetudines, ordinationes Ecclesiae et Capituli”⁵⁶.

ziem, miast i zamków biskupich).

⁵⁰ Tamże, 68. Statut 16r: *Moderatio ac restrictio brevitatis temporjs quo quis se possit absentare* (Ograniczenie i uściślenie okresu krótkiego czasu, w którym ktoś może być nieobecny).

⁵¹ Tamże, 94. Statut 21v: *De attemptantibus contra capitulum sive fratres* (O nastających na kapitułę lub braci).

⁵² Tamże, 252. Statut 56v: *Cappales possunt converti pro structura fabricae* (Opłaty na strój mogą być przeznaczone na budynek katedralny).

⁵³ Tamże, 104. Statut 33v: *De eundo ad studium atque stipendio studentium* (O obowiązku studiów i stypendium dla studiujących).

⁵⁴ Tamże, 244. Statut 55r: *De festo translationis s. Thomae Apostoli* (O święcie przeniesienia [relikwii] świętego Tomasza Apostoła).

⁵⁵ Tamże, 6. Statut lv: *Iuramentum praestandum per praelatos et canonicos ante eorum admissionem* (Przysięga, którą powinni składać prałaci i kanonicy przed swoim wprowadzeniem).

⁵⁶ Tamże, 2-3. Statut 53r: *Iuramentum homagialium vasallorum, oppidanorum, officiatorum et aliorum subditorum ecclesiae Wratislaviensis praestandum episcopo post eius admissionem et receptionem*. (Przysięga hołdownicza wasali, mieszczan, urzędników i innych poddanych Kościoła Wrocławskiego, którą należy złożyć biskupowi po

Aż do kodyfikacji rudolfińskiej następcy biskupa Waclawa wykazali się skromnym wkładem w rozwój statutów kapituły katedralnej. Biskup Konrad (1417-1447) wydał na kapitule odbywającej się po ścięciu św. Jana I października 1435 r. ustawę „Pastoralis officii debito, quo eiusdem ecclesie nostre Wratislaviensis curis ac meditationibus afficimur”, znaną w literaturze historycznej jako „statut antypolski”, wraz z bullą soboru bazylejskiego z 11 grudnia 1435 r.⁵⁷. W myśl dekretu nie wolno było przyjmować do kapituły nie-Ślązaków, wyjątek zrobiono tylko dla tych, którzy posiadali stopień naukowy, a nie pochodzili ze Śląska⁵⁸. W praktyce przez niepochodzących ze Śląska rozumiano Polaków. Dołączona bulla zalecała zbadanie statutu (o nieprzyjmowaniu do kapituły nie-Ślązaków) i jego zatwierdzenie Jodokowi, opatowi klasztoru Najświętszej Maryi Panny na Piasku we Wrocławiu⁵⁹. Wrocławska kapituła wznowiła ten statut i obostrzyła go w rezerwacie doktorskim obowiązkiem ciągłego pobytu przez trzy lata na naukach uniwersyteckich, przez uchwały na posiedzeniu odbytym 7 czerwca 1476 r.⁶⁰. W latach 1435-1436 biskup Konrad wydał dekret o przywróceniu zwyczaju optowania lepszej prebendy. Pojawił się nakaz dla tych kanoników, którzy chcieli skorzystać z prawa pochówku w podziemiach katedry, aby jeszcze za życia ufundowali dla siebie kamienne epitafium. Musiało istnieć pewnego rodzaju przyzwyczajenie dowolności w sprawowaniu liturgii, gdyż biskup zabronił podejmowania jakichkolwiek zmian w katedralnych księgach liturgicznych bez porozumienia i zgody równoczesnej wicedziekana, sukcentora i rektora szkoły⁶¹.

jego wprowadzeniu i przyjęciu).

⁵⁷ *Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej*, s. 109; W. URBAN, *Statuty kapituły katedralnej we Wrocławiu*, 337.

⁵⁸ *Statuty wrocławskiej kapituły katedralnej z roku 1482/83*, 130. Statut 25r-26v. *Bulla confirmatoria statuti de alienigenis nisi qualificatis non recipiendis nec admittendis* (Bulla zatwierdzająca ustawę o nieprzyjmowaniu i niedopuszczaniu cudzoziemców bez stopnia akademickiego).

⁵⁹ Bullę opublikował: J. HEYNE, *Dokumentierte Geschichte*, t. 3, 527-530. Zlecenie soboru dla opata Jodoka ogłosił: W. ALTMANN, *Acta Nicolai Gramis, Urkunden und Aktenstücke betreffend die Beziehungen Schlesiens zum Baseler Konzile*, w: *Codex Diplomaticus Silesiae*, t. 15, Breslau 1890, 64-65; G. BAUCH, *Geschichte des Breslauer Schulwesens vor der Reformation*, w: *Codex Diplomaticus Silesiae*, t. 25, Breslau 1909, 242-244. Inskrypcja tegoż dokumentu brzmi: „Dilecto Ecclesie filio Abbati Monasterii beate Marie inn Arena extra muros Wratislavienses salutem et omnipotentis Dei benedictionem“, a po niej następuje arenga „Illis que pro divini cultus augmento ecclesiarum”. Zob. W. URBAN, *Statuty kapituły katedralnej we Wrocławiu*, 337.

⁶⁰ *Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej*, s. 109.

⁶¹ K. DOLA, *Wrocławska kapituła katedralna*, 21.

Statuty biskupa Jodoka z Różembergu (1456-1467) zostały ogłoszone bez daty i wspomniane w 134. statucie kodyfikacji biskupa Rudolfa Rüdeshaim między ordynacjami „De mediis fructibus secundi anni pro fabrica ecclesie”. W roku 1461 zarządził, by wszyscy beneficjaci połowę dochodów drugiego roku przekazywali na rzecz katedry⁶².

Zakończenie

Próbując podsumować analizowaną kwestię kształtowania się statutów wrocławskiej kapituły, należy stwierdzić, że wrocławscy biskupi starali się wydawać swoje dekrety zawsze w porozumieniu z kapitułą, za jej radą i zgodą. Ten fakt w rozmaity sposób był odnotowywany. W wydanych przez biskupa Henryka z Wierzbna statutach zaznaczono, że „una cum nostre Ecclesie Wratislaviensis Capitulo consideratione sollicita”, a w dekretach biskupa Rudolfa – „per episcopum et capitulum ordinalum est”⁶³. Istniały także momenty, kiedy to kapituła podejmowała samodzielnie pewne uchwały, ale prosiła o ich zatwierdzenie biskupa, aby nabrały mocy prawnej. Za czasów biskupa Waclawa odbyła się w roku 1394 kapituła generalna. Sporządzony później protokół relację biskup-prawodawca a kapituła określił w następującym zdaniu: „dominus [Wenceslaus] auctorizavit et approbavit premissa statutu et ordinationes”. Natomiast redaktor statutów rudolfińskich określił to następująco: „placuit Dominis et Dom. Episcopus statuit et ordinavit”. Drugi wniosek, który wynika z analizy to fakt, że dekrety biskupie, które były wydane w porozumieniu z kapitułą, i uchwały samej kapituły dotyczą przede wszystkim kwestii struktury kapituły czy też obowiązków kanoników, ale i spraw porządkowych w łonie kapituły. Ważne jest tu także podkreślenie trzeciej myśli, że istotny wpływ na końcowy kształt statutów kapituły mieli przede wszystkim trzej biskupi: Henryk z Wierzbna, Przeclaw i Waclaw. To za ich czasów dawne, od dziesiątków lat trwające zwyczaje, w tym czasie nabrały już charakteru normatywnego, często w postaci dekretu biskupiego, który je potwierdzał lub modyfikował. Warto podkreślić, że w wypracowywanym przez kapitułę i biskupa kształcie uchwał i zwyczajów nie było żadnej, która by wzbraniała

⁶² AAW, sygn. PP 27 (z 2 VI 1461 r.); *Statuty wrocławskiej kapituły katedralnej z roku 1482/83*, 212. Statut 48v: *De mediis fructibus secundi anni pro fabrica ecclesiae* (Połowa dochodów z drugiego roku należy się majątkowi katedry).

⁶³ W. WATTENBACH, *Zwei Synoden*, 273.

członkostwa ludziom nieszlachetnego pochodzenia, w przeciwieństwie do innych wielkich kapituł metropolii gnieźnieńskiej. Pewne ograniczenie zawarte zostało w dekreście z roku 1435. Zgodnie z jego założeniem ograniczono możliwość wejścia do kapituły duchownym spoza Śląska bez tytułów akademickich. Dzięki klauzuli *nisi qualificatis*, powyższy dekret nie wpłynął znacząco na obecność nie-Ślązaków w kapitule, ale spowodował zaostrzenie wymagań dotyczących stopni naukowych.

Nie ulega wątpliwości, że kodyfikacja prawodawstwa kapituły katedralnej, dokonana przez biskupa Rudolfa, opierała się na wysiłku wielu pokoleń biskupów i oczekiwań samych kanoników. Sama kodyfikacja to początek stabilizacji w funkcjonowaniu kapituły, ale także możliwość wywierania nacisków na poszczególnych biskupów, aby przysięgą zobowiązali się do szanowania statutów.

The Breslau's Bishops Contribution
to the Development of Cathedral Chapter Statutes
Until the Year 1468
Summary

In the year 1000 there was established the Metropolitan Archdiocese of Gniezno with suffragan dioceses in Krakow, Breslau, Kolobrzeg and sometime later in Poznan. To Poland the institution of cathedral chapter arrived already formed and development progressed irrespective of each other dioceses. The first seat Breslau chapter it could be considered the Abbey of St. Martin nearby the Breslau's castle. The elaboration of the first set of statute chapter the Breslau Cathedral was upon the bishop Henry of Wierzbno (1302-1319). An significant input into the final form of statutes chapter had others Breslau bishops, there were Przeclaw and Waclaw who contributed mostly. Only a German bishop of Breslau and papal legate Rudolf of Rudesheim (1464-1482) managed the cathedral chapter statutes were approved. It was the beginning of stabilization with functioning the Breslau cathedral chapter.

Słowa kluczowe: biskupi wrocławscy, statuty kapituły.

Keywords: Breslau's bishops, cathedral chapter statutes.

Bibliografia

I. Źródła

1. Archiwalne

ARCHIWUM ARCHIDIECEZJALNEGO WE WROCŁAWIU (AAW)
sygn. III d 7; PP 27; EE 20.

2. Drukowane

Codex Diplomaticus Silesiae, t. 7: *Regesten zur schlesischen Geschichte*, cz. 2, red. C. Grünhagen, Breslau 1875.

Concilia Poloniae: źródła i studia krytyczne. t. 10: *Synody Diecezji Wrocławskiej i ich Statuty. Na podstawie materiałów Przysposobionych przy udziale Alfreda Sabi-scha*, wyd. J. Sawicki, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963.

Gottschalk J., *Beiträge zur Rechts-, Siedlungs-, und Wirtschaftsgeschichte des Kreises Militsch bis zum Jahre 1648*, w: *Darstellung und Quellen zur schlesischen Geschichte*, t. 31, Breslau 1930.

Heyne J., *Dokumentierte Geschichte Bisthums und Hochstiftes Breslau*, Wrocław 1860, t. 1.

Kodeks dyplomatyczny Śląska: zbiór dokumentów i listów dotyczących Śląska, wyd. K. Maleczyński, t. 1- 2, Wrocław 1956.

Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski, wyd. I. Zakrzewski, t. 1, Poznań 1877.

Monumenta Lubensia, red. W. Wattenbach, Breslau 1861.

Schulte W., *Quellen zur Geschichte der Besitzverhältnisse des Bistums Breslau*, w: *Darstellung und Quellen zur schlesischen Geschichte*, t. 3, Breslau 1907.

Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej, wyd. J. Fiałek, Kraków 1915.

Statuty wrocławskiej kapituły katedralnej z roku 1482/83, wyd. K. Dola, Wrocław – Opole 2004;

Urkunden-Buch der Stadt Liegnitz und ihres Weichbildes bis zum Jahre 1455, red. F. W. Schirmmacher, Liegnitz 1866.

II. Opracowania

Abraham W., *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań 1962.

Dola K., *Dzieje Kościoła na Śląsku. Średniowiecze*, cz. I, Opole 1996.

Dola K., *Wrocławska kapituła katedralna w XV wieku. Ustrój – skład osobowy – działalność*, Lublin 1983.

Grodecki R., *Dzieje polityczne Śląska do r. 1290*, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, red. S. Kutrzeba, Kraków 1933, 155-326.

Kogut M., *Kasztelania milicka jako własność Kościoła wrocławskiego do roku 1358*, Kluczbork 1996.

Mandziuk J., *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze*, t. 1, cz. 1, Warszawa 2010.

- Pfotenhauer P., *Schlesier auf der Universität Bologna*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesien” 28 (1894), 433-446.
- Riche P., *Chrześcijaństwo na karolińskim Zachodzie*, w: *Historia chrześcijaństwa*, t. 4. Warszawa 1999.
- Sabisch A., *War der Breslauer Bischof Walter (1149-1169) Augustiner- Chorherr und Probst des Chorherrenstiftes Malonne im Bistum Lüttich?*, „Archiv für schlesischen Kirchengeschichte” 21(1961), 38-42.
- Silnicki T., *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca XIV wieku*, Warszawa 1953.
- Sułowski Z., *Początki Kościoła polskiego*, w: *Kościół w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 1, Kraków 1966, 15-123.
- Urban W., *Statuty kapituły katedralnej we Wrocławiu*, „Prawo Kanoniczne” 9 (1966) 1-2, 329-354.
- Wattenbach W., *Zwei Synoden des Bischofs Heinrich von Würben*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesien” 4 (1862), 278-337.
- Zachorowski S., *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912.